

Науково-дослідний інститут
„Проблеми людини“

Уряду України

ДУХОВНІСТЬ ЯК ОСНОВА
КОНСОЛІДАЦІЇ
СУСПІЛЬСТВА

Том 16

Київ-1999

Г.П. Грибан, С.С.Ніколайчук, С.Г.Ніколайчук

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Фізичне виховання є складовою частиною загальної системи освіти і виховання студентів, а також покликане формувати всебічно і гармонійно розвинену особистість майбутнього фахівця, здібного сміливо приймати новаторські рішення і активно проводити їх в життя у нових соціально-економічних умовах розвитку суспільства.

ГРИБАН Григорій Петрович – доцент кафедри фізичного виховання Державної агроєкологічної академії України, кандидат педагогічних наук
НІКОЛАЙЧУК Сергій Георгійович – викладач фізичного виховання Житомирського державного педагогічного університету
НІКОЛАЙЧУК Світлана Семенівна – старший викладач кафедри фізичного виховання Житомирського державного педагогічного університету
Г.П. Грибан, С.С.Ніколайчук, С.Г.Ніколайчук

Підготовка майбутніх фахівців, здатних зі знаннями справи включатися у відбуву України, потребує більш поглибленої підготовки студентів по декількох напрямках: теоретичному, який забезпечує знаннями вибору засобів формування і закріплення професійних навичок та вмінь; методичному, націленому на забезпечення світоглядного рівня студентів та їхньої орієнтації в суспільстві; психологічному, який розширює професійну направленість студентів, зацікавленість і готовність їх до роботи по обраній спеціальності.

Реалізація вказаних напрямків необхідна в межах кожної вузівської дисципліни, тому числі й у фізичному вихованні. Нині діючі тимчасові програми з фізичного виховання для вищих закладів освіти III і IV рівня акредитації є достатньо гнучкими, враховують особливості підготовки фахівців різних профілів, надають кафедрам можливість впровадження нових форм і методів виховної роботи зі студентською молоддю. Зом з тим ці програми мають свої недоліки. Особливо виразно недоліки проявляються в системі «цілі-результати». Дуже часто акцентується увага на формування високих моральних і волевих якостей, дисциплінованості, працьовитості, активної життєвої позиції, виховання потреби у фізичному удосконаленні та в систематичних заняттях фізичними вправами.

Що стосується можливостей та шляхів реалізації цих задач, то в програмах вони представлені. Більше того, запропоновані контрольні тести з фізичної підготовки, як і інші критерії якості навчально-виховного процесу, створюють враження неоптимального виконання вище згаданих завдань, або, в крайньому випадку, породжують спрощений підхід до їх здійснення. Вважається, ніби вже сам факт включення студентів до спортивно-масових та фізкультурно-оздоровчих заходів реалізує світоглядний потенціал цієї навчальної дисципліни. Між тим, окремі етичні бесіди про необхідність та користь занять фізичними вправами не здатні часто змінити позицію студентів щодо рівня своєї фізичної підготовленості й стану здоров'я. Адже завдання в тому й полягають, щоб реформувати мотиваційні потреби студентів, сформувані у них активно усвідомлене відношення до занять та особистого фізичного удосконалення.

Дослідження показують, що важливою умовою реалізації виховного потенціалу фізичного виховання є правильна постановка мети. З постановки мети безпосередньо починається діяльність людини, в силу чого остання і називається цілеспрямованою і цільною. В практиці фізичного виховання студентів ще немало фактів спотвореного визначення викладачами педагогічної мети [1]. Мета педагогічної діяльності фіксується одні в таких визначеннях як «зміцнити здоров'я», «підвищити спортивно-технічну підготовленість», «виконати вимоги програми» і т.д. Подібні факти свідчать про суттєву деформацію педагогічної діяльності, в якій особистість студента, по суті, залишається на периферії поля зору, а соціальна корисність мети виявляється значно обмеженою.

Практика роботи свідчить, що найближчі поодинокі цілі, в силу їх безпосереднього зв'язку з потребами сьогодення, мають тенденцію закривати собою і навіть підміняти цілі перспективні і фундаментальні – вищі. Коли увага викладачів зосереджується на таких кінцевих результатах фізичного виховання як кількість студентів, які здали нормативні програми, виконали тести з фізичної підготовки, спортивні розряди і т.д., то пропускається головне – процес досягнення цих результатів, особистий розвиток особистості студентів. В результаті студенти відносяться до фізичного виховання як до предмета, з якого необхідно отримати залік. В результаті короткочасного інтенсивного тренування, в основному під впливом викладача, студенти «підтягнувши» відносячи фізичні якості, здають нормативи, які від них вимагаються. Після цього у них залишаються негативні враження від таких занять, які в подальшому не залишають позитивних слідів у свідомості. При такому підході не відбувається заохочування студентів

до фізкультурно-спортивної діяльності, а часто навіть спостерігаються негативні результати, тобто відбувається процес відчуження від фізичної культури і спорту [2,3].

Перетворення людини в засіб підкорення зовнішній меті руйнує її як особистість, примушує розглядати її в нелюдській функції [4]. Якщо в якості мети розглядається виконання практичних нормативів програми, то людина виступає не як особистість, а як робоча сила. Крім цього, якщо виходити з точки зору «головне - результат!» то в даному випадку можуть спотворюватись добрі наміри, ігнорується моральний аспект вибору і використання засобів.

Результати досліджень свідчать як про низьку фізичну підготовку студентів, такі і про невідповідність рівня розвитку їх фізичних якостей вимогам вузівської програми, протягом багатьох років [5, 6, 7]. Слабкий розвиток фізичних якостей неминуче викликає у таких студентів почуття невпевненості в собі, занижену самооцінку і не сприяє підвищенню соціальної активності, породжує незадоволення заняттями з фізичного виховання та участю в спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходах.

Вивчення динаміки фізичного розвитку, фізичної підготовленості студентів і] стану їх здоров'я за весь період навчання у вузі показує, що темпи проросту показників фізичної підготовки студентів після другого курсу сповільнюються, а на четвертому і п'ятому навіть помітно знижені. У старшокурсників, які покинули обов'язкові заняття із фізичного виховання і не займаються самостійно фізичними вправами і спортом, чітко проявляється зниження фізичної працездатності і погіршення стану здоров'я [8, 7].

Особливо непокоїть факт зменшення кількості студентів, які самостійно займаються у вільний час різними видами фізичної культури і спорту. Це викликано тим, що в даний час в багатьох вузах України ліквідовані спортивні клуби, які покликані в першу чергу вирішувати завдання організації фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи в позаурочний час, займатися в основному підготовкою провідних спортсменів, формуванням збірних команд, організації роботи ДЮСШ. Зараз цими питаннями вимушені займатися кафедри фізичного виховання.

Проведений аналіз навчальної і спортивно-масової роботи у вузах показує, що і систематична фізкультурно-оздоровча робота з основною масою студентів проводиться і не на відповідному рівні. Дуже часто викладачі захоплюються вузькою спортивною підготовкою незначної частини студентів або команд. У багатьох вузах фізичним вихованням на старших курсах продовжує займатись тільки та частина студентської молоді, яка досягла певних успіхів в тому чи іншому виді спорту, а це не більше 5% студентів [3]. Головна ж частина студентів залишається в стороні від занять фізичними вправами і спортом, тобто планомірна навчально-виховна робота кафедр фізичного виховання на ділі зводиться до вузької спортивної підготовки незначної кількості студентів.

В нинішній час вишукування резервів для підвищення об'єму рухової діяльності студентів проводиться двома шляхами.

Перший ґрунтується на концептуальних засадах законів України «Про фізичну культуру і спорт», «Про освіту», Цільової комплексної програми «Фізична культура здоров'я нації», Положення про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Державних вимогах до навчальних програм з фізичного виховання, Державних стандартів вищої освіти та інших документах, що видані Міністерством освіти України.

Другий шлях пов'язаний з удосконаленням форм організації навчального процесу, збільшенням рухової діяльності, за рахунок більш вузької спеціалізації і підвищення моторної щільності занять, постійним удосконаленням методики проведення занять.

Крім того, відомо, що періодичне включення в навчальні заняття елементів кругового тренування сприяє різнобічному впливу на організм студентів, ліквідує елементи монотонності [9, 10]. Досліджувалось також застосування різних варіантів комплек-

ре-о-кругової форми проведення навчальних занять, що значно підвищує ефективність фізичного виховання і поліпшує якість проведення навчальних занять [11].

Експериментальні дослідження [12, 13] також показали, що цілеспрямована робота по формуванню вольової активності значно підвищує якість навчального процесу фізичного виховання, яке відбивається на покращанні відвідування занять, дисциплінованості, старанності та організованості студентів, підвищенні успішності і рівні фізичної підготовленості. Аналіз досліджень в області фізичного виховання студентів та власні результати досліджень показують, що досягнуті відповідні результати в удосконаленні методики проведення навчальних занять на основі спортивної спеціалізації, застосування комплексно-кругової форми організації занять, методики виховання вольових якостей, досягнута мета збільшення академічних занять. Однак, поки що не вдасться одержати такі результати з питань фізичного виховання студентів, які б задовольнили суспільство.

Проведені нами дослідження в 9 аграрних вузах показали, що існує односторонній «фізіологічний» підхід у вирішенні задач по фізичному вихованню студентів. Як правило, цей підхід зберігся до сьогодення, а в багатьох вузах є пріоритетним. Викладачі кафедр фізичного виховання відокремили свою область діяльності як реальність і посередили всю увагу на вихованні фізичних якостей, формуванні моторних вмінь і навичок. Беручи під контроль лише біологічний субстрат людини, його організм, вони настільки відділили біологічне від духовного, що особистість студента залишилась за межами їхнього зору. Усе, що відноситься до духовної сфери – зміст думок, почуттів, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси і інше, що складає зміст спрямованості особистості студента, як правило, викладачами фізичного виховання не враховується. В кінцевому результаті фізкультурно-спортивна активність значної частини студентів знаходиться на дуже низькому рівні. Однією з причин є те, що самотійно вміють займатися фізичними вправами і окремими видами спорту серед студентів 41,0%, а у інших ці вміння і навички недостатні або взагалі відсутні. Низький рівень розвитку організаторських якостей підтверджується тим, що лише 15,9% студентів вміють організувати своїх підлеглих на спортивно-масові і фізкультурно-оздоровчі заходи, а інші не володіють такими знаннями і вміннями і ніколи не займалися цією роботою (табл.1).

Таблиця 1

Оцінка умінь і навичок щодо організації і проведення студентами спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи

Навички і вміння	Рівень підготовки	% студентів
Вміння самотійно організувати і провести заняття фізичними вправами або спортивне тренування	Достатній	41,0
	Низький	46,9
	Поганий	12,1
Вміння організувати підлеглих на спортивно-масові і фізкультурно-оздоровчі заходи	Достатній	15,9
	Низький	51,5
	Поганий	32,6

Сьогодні серед студентів як перших так і старших курсів зустрічається ще несе-йозне відношення до особистої фізичної підготовки і стану здоров'я, небажання і не-вміння застосовувати засоби фізичної культури і спорту у повсякденному житті. Нерід-ко студенти, що склали залік з фізичного виховання і виконали державні тести і норма-тиви оцінки фізичної підготовленості, в подальшому не використовують засоби фізич-ної культури і спорту в період зимових і літніх канікул, а тим більше після закінчення вузу.

Однією з головних причин низької результативності фізичного виховання у вузах є те, що при існуючій організації навчального процесу викладачі використовують одноосібний, за своєю сутністю - директивний, авторитарний стиль управління. Він характеризується тим, що викладач сам приймає всі основні рішення в організації процесу фізичного виховання без узгодження зі студентами. Діяльність студентів у навчальних заняттях суворо регламентована, викладач одноосібно контролює її і оцінює. Спілкування є в основному офіційним, в ньому переважають протекційно-наказові форми.

Таким чином, примушування виховує у студентів упертість, небажання слідувати ні порадам, ні вимогам тих, від кого вони виходять. Ігноруючи цю педагогічну аксіому, неможливо досягти позитивних результатів у формуванні будь-якої культурної потреби, в тому числі у фізичному самовдосконаленні.

При існуючій організації навчальних занять з фізичного виховання студенти змушені відмовлятися від незалежності і самостійності, від того ступеню свободи, якою вони володіють, і діяти в режимі жорсткої регламентації. Цілковите ж підкорення завжди призводить до пасивності, що вбиває бажання займатися фізичними вправами.

Така методика організації у більшій мірі сприяє відчуженню від фізичної культури. Ефективність фізкультурно-спортивної діяльності визначається не примушенням, не всесторонньою регламентацією, а головним чином розумінням самими студентами цілей, засобів і шляхів їх досягнення, внутрішнім відношенням до діяльності, прагненням займатися в повну міру сил і здібностей.

Сучасні студенти більш самостійні. Вони хочуть, щоб з ними рахувалися, враховували їхню точку зору і бажання, а не просто ставили вимоги і примушували їх виконувати. Опитування студентів показує, що близько половини з них в тій чи іншій мірі не задоволені системою організації, методами, що застосовуються, і формами проведення занять, їх направленістю, а також організацією позанавчальної роботи.

Тому для підвищення ефективності фізичного виховання в вузі необхідно створити умови для індивідуалізації навчального процесу, урізноманітнити форми проведення навчальних занять і позанавчальної роботи, надати студентам свободу вибору, а також включити їх в спільне управління фізкультурно-спортивною діяльністю.

При розробці програми психолого-педагогічних впливів на студентів необхідно виходити з того, що вирішення проблеми всебічного розвитку особистості можливе інше при умові цілісного підходу до фізичного виховання, що визначає: а) єдність морального і фізичного виховання; б) єдність цілей і направленості навчальних і позанавчальних занять по фізичному вихованню.

В зв'язку з цим в навчальних заняттях необхідно робити акцент на освітньо-виховну направленість, тобто максимальну психолого-педагогічну направленість усіх використаних методів, на виховання і формування моральної, організаторсько-управлінської і фізкультурно-спортивної активності студентів. Для вирішення цієї мети застосовувати практику залучення студентів в спільне управління навчально-виховним процесом. При цьому необхідно виходити з того, що студенти владні самі вибирати в фізкультурно-спортивних заняттях для розвитку і удосконалення як фізичних, так і духовних якостей, які відповідають їхнім нахилам, інтересам та вимогам майбутньої професійної діяльності.

Основна увага в навчальних заняттях повинна направлятися не на розвиток фізичних якостей і виховання моторних вмінь і навичок, а акцентуватися на освоєнні знань і вмінь самовиховання необхідних моральних організаторських і фізкультурно-спортивних якостей і навичок. При цьому слід опиратися на те положення, що виховує не сама по собі фізкультурно-спортивна діяльність, а насамперед відношення, в як вступають в процесі цієї діяльності студенти.

Зміст і напрямок позанавчальної роботи з фізичного виховання повинен бути продовженням навчальних занять. При цьому можна змінити саму форму організації спортивно-масової роботи. Змагання між навчальними групами на факультетах проводити не збірними командами, а трьома командами від групи, створювати ситуацію, яка змушує всіх студентів приймати участь в змаганнях з найбільш популярних і доступних для них видів спорту, підготовка, організація і проведення змагань проводяться самими студентами при методичній допомозі викладачів. При цьому необхідно враховувати принцип добровільності участі в змаганнях навчальних груп.

Залікові вимоги повинні включати приріст індивідуальних показників фізичної підготовленості, а також додатковою умовою є оцінка фізкультурно-спортивної активності.

Слід відмітити, що основний акцент повинен ставитись не на досягнення максимального приросту показників, а на підвищення активності студентів в різних формах спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Однією з задач є установка не допустити, щоб приріст показників фізичної підготовленості став самоціллю для студента. Важливим показником роботи є виховання прагнення і вміння зберегти досягнутий рівень оптимального розвитку фізичних якостей.

Важливим кінцевим результатом занять з фізичного виховання є не рівень фізичної підготовленості, на який орієнтована традиційна організація фізичного виховання, а рівень відношення студентів до цього виду діяльності, рівень сформованої мотивації, потреба в заняттях фізичними вправами.

Слід відмітити, що тільки організація фізичного виховання, яка включає викладачів і студентів в спільне управління навчально-виховним процесом, сприяє підвищенню соціальної активності студентів, позбавляє їх одноманітної, традиційної «задачності і зарегламентованості». Це дозволяє змінити позицію студентів в навчально-виховному процесі, тобто добитись того, щоб вони стали не тільки об'єктом впливу викладачів, а і суб'єктами власної діяльності, рівноправними учасниками управління навчально-виховним процесом. Надання ініціатив накладає на студентів індивідуальну і колективну відповідальність за результати навчальних занять, спортивно-масових заходів, за якість професійної підготовки і індивідуального розвитку. Така організація дає всім студентам умови для вільного розвитку духовних і фізичних можливостей. Саме свобода вибору, різноманітність фізкультурно-спортивних занять, максимальна самостійність в прийнятті рішень, прагнення до корисності своєї діяльності не тільки для себе, але й для суспільства, є тими умовами, без яких не може формуватися соціальна активність і виховуватися всесторонньо розвинута особистість спеціаліста вищої кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Виленский М.Я., Внуков А.П. Цель и целеполагание в педагогической деятельности преподавателя физического воспитания высшей школы // Теория и практика физической культуры. - 1986. - №8. - С. 14-16.
2. Чубаров М.М., Грибан Г.Л., Чернобаб И.Ф. Условия совершенствования физического воспитания в вузах // Информационно-методический вестник по физическому воспитанию студентов сельскохозяйственных вузов. - М., 1990. - С. 1-7.
3. Чернобаб И.Ф., Грибан Г.П., Чубаров М.М., Пути повышения эффективности физического воспитания в вузах // Физическая культура и спорт в повышении социальной активности студентов: Сборник научных трудов / Уманский сельхозинститут. - Умань, 1990. - С. 9-20.
4. Философско-психологические проблемы развития образования / Под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1981. - 176 с.
5. Джамалов А.Р. Комплексная оценка уровня развития двигательных способностей человека / Физическая культура, здоровье и трудовое долголетие советского человека. - М., 1983. - С. 54-58.

6. Евтушок Ю.И. Исследования динамики физического состояния студентов высших учебных заведений в связи с обоснованием оптимальных форм организации физической подготовки при обучении на старших курсах. - К.: КГИФК, 1974. - 189 с.
7. Грибан Г.П., Опанасюк Ф.Г. Вплив навколишнього середовища на методи і засоби фізичного виховання учнівської та студентської молоді //Вісник Державної агроекологічної академії України, 1998. - № 2. - С. 14-16.
8. Гульянц А.Е. Методика круговой тренировки силовой направленности в системе физического воспитания студентов: Автореф. дисс.... канд. иед. наук. - М., 1988. - 24 с.
9. Михайлов В.В., Хайкин Л.В. Организационно-методические основы поточно-круговой формы проведения учебного процесса по физическому воспитанию со студентами подготовительного отделения вуза//Теория и практика физической культуры. - 1985. - № 7. - С. 42-44.
10. Чунин В.В. Структура и содержание занятий, проводимых по комплексно-круговой форме //Теория и практика физической культуры. - 1978. - № 3. - С. 43-47.
11. Грибан Г.П., Опанасюк Ф.Г. Виховання вольових якостей в студентів у процесі навчальних занять з фізичного виховання //Наукове забезпечення АПК в умовах Центрального Полісся і Північного Лісостепу України. Ювілейний випуск праць науковців Житомирського сільськогосподарського інституту (1922-1992). - Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство «Льонок», 1992. - СІ 13-118.
12. Грибан Г.П. Волевая подготовка бегунов на средние и длинные дистанции. - К.: Здоровье, 1993.-216 с.

